

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ У СОЦІАЛЬНОМУ ТА ПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРАХ

УДК 159.9.075

О. І. Гуменюк

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕФОРМИ ОСВІТИ

Представлено проміжні результати дослідження інформаційного простору сайтів новин та комунікативного простору Facebook у контексті впровадження освітніх реформ. Збирання емпіричного матеріалу відбувалося впродовж шести місяців – з квітня по вересень 2017 р. Обрання зазначеного періоду пов'язане з важливістю розкриття динаміки очікувань та побоювань громадськості щодо освітніх нововведень за півроку до ухвалення нової редакції Закону України “Про освіту”. За цей час було відібрано й проаналізовано 1559 повідомлень і 2303 коментарі з релевантних онлайн-майdanчиків. У результаті моніторингу виокремлено шість блоків за спрямованістю повідомлень в онлайн-новинах ЗМІ, а саме: 1) роз'яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства; 2) проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти; 3) фінансування реформи освіти; 4) критика реформи освіти; 5) пріоритетність реформування освітньої сфери; 6) інше. На основі соціально-демографічного аналізу аудиторії коментаторів визначено кілька соціальних груп – найбільш активних учасників процесу обговорення реформи освіти: працівники освіти, батьки, експерти (наукові і науково-педагогічні працівники, які коментують та оцінюють процес упровадження реформ і дії Міністерства освіти і науки України з професійної та статусної позиції), активні громадяни (представники громадського сектору, студентства, ЗМІ та інших сфер, що активно долучаються до обговорення процесу реформування). Методом семантичного аналізу коментарів виявлено основні фактори опору реформам у кожній ланці соціальної системи і тематику конфліктного дискурсу.

Ключові слова: реформа освіти, громадська думка, соціально-психологічний супровід, упровадження інновацій, соціальні мережі.

О. І. Humeniuk

DIGITAL COMMUNICATION SPACE RESEARCH IN THE EDUCATION REFORM CONTEXT

It is presented the interim results of the study on the information space of news sites and the communicative space of Facebook in the context of educational reforms implementation. The collection of empirical material was taking place for six months, from April to September 2017. This period has been selected to show the dynamic of citizen's fears and expectations about educational innovations six month before adoption of a new version of the Law of Ukraine “On Education”. During this period, 1559 posts and 2303 comments on relevant online sites was

selected and analyzed. As a result of the monitoring, the 6 blocks on the online media messages orientation were singled out, namely: 1) clarification of the secondary education reform content and its potential benefits to society; 2) interim results of the secondary education reform; 3) financing the education reform; 4) criticism on the education reform; 5) priority of the education reform; 6) other. As a result of socio-demographic analysis of commentators, the most active participants in the process of education reform discussing were singled out: educators, parents, experts (scientific and pedagogical workers who comment and assess the reform process and the Ministry of Education and Science of Ukraine actions from professional and status position), and active citizens (representatives of public sector, students, media and other spheres who actively participate in the discussion). The semantic analysis of comments allowed to reveal the main factors of resistance to reforms in each link of social system, and the subject of conflict discourse.

Key words: education reform, public opinion, socio-psychological support, the adoption of innovations, social media.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, не вирішені раніше частини загальної проблеми. Сучасні технологічні умови спричинили зміни в алгоритмі поширення інформації, значно зблизивши масову і міжособову комунікацію. Поширеність соціальних мереж та перехід ЗМІ у віртуальний простір сприяли масовому залученню громадян до обговорення соціально важливих проблем. Тепер публічні дискусії мають досяжність, яка раніше була привілеєм лише ЗМІ [1]. Разом з тим на шляху впровадження суспільних інновацій постають нові виклики. Наприклад, помітно більшого значення набуває ефект теорії спіралі мовчання, відповідно до якого взаємодія з іншими людьми є підставою для висновку про переважну думку більшості; через це індивіди не поспішають висловлювати свою думку, якщо вона відрізняється від думки більшості [2]. Дослідження змісту інформаційних повідомлень у цифровому просторі щодо реформи освіти значно полегшило б конструювання стратегій, спрямованих на підвищення лояльності громадян до впроваджуваних нововведень.

Е. Роджерс запропонував поняття “дифузія інновацій”. Ним він означив процес поширення інновацій (ідей практика чи об’єкта, що їх індивід або інший суб’єкт сприймає як нові) з плином часу певними каналами через членів соціальної системи [3; с 30]. (У нашому дослідженні дифузія інновацій ототожнюється з процесом упровадження освітніх реформ; у процесі аналізу семантичного простору коментарів ми спиралися на модель ухвалення рішень, яка охоплює п’ять етапів: 1) знання; 2) переконання; 3) рішення; 4) проведення; 5) підтвердження [3; с. 197]). Е. Роджерс розглядав канали комунікації в контексті теорії дифузії інновацій як засоби передавання повідомлення про певне нововведення від одного індивіда до іншого. Дослідник виділив три такі канали: мас-медійний (через ЗМІ), інтерактивний (через інтернет) і міжособовий (особистий обмін інформацією).

Мас-медійний канал комунікації, за Роджерсом, є найбільш ефективним на першому етапі ухвалення рішення щодо впровадження інновації, а саме отримання знань про неї, тоді як міжособовий – на етапі переконування щодо корисності і доцільності впровадження інновації. Такий поділ зумовлений тим, що індивід схильний вірити іншим індивідам, які мають близький соціальний статус, а тому цей обмін думками і досвідом про впроваджувану інновацію значно прискорює процес переконування. Автор теорії запропонував такий алгоритм дифузії інновації каналами комунікації: індивід, у якого є потреба в змінах, отримує інформацію із ЗМІ про інновацію (мас-медійний канал); зацікавившись нею, він намагається дістати суб'єктивну оцінку щодо цієї інновації в осіб зі схожим соціально-економічним рівнем, що вже мають досвід її впровадження; на основі цієї думки індивід формує схвальне або несхвальне ставлення до запропонованого нововведення [3].

Однак стрімкий розвиток інформаційних технологій, передусім поширеність соціальних мереж та інтернет-ЗМІ, вимагає перегляду запропонованого Роджерсом алгоритму дифузії інновації, уточнення його теорії відповідно до сучасних тенденцій. Тепер новини моментально дублюються в соціальних мережах і коментуються всіма охочими, у тому числі знайомими і друзями. Отож усі три канали комунікації здійснюються одночасно, а перехід від етапу знання до етапу переконання значно прискорився завдяки публічності обговорень. У нашому випадку, зрозуміло, зовсім не йдеться про відмову від інновацій, однак ставиться завдання окреслити групи смислових, ціннісних особливостей та конфліктних настановлень учасників обговорення, що сповільнюють упровадження тих чи тих інновацій.

Нещодавні дослідження свідчать про те, що коментарі користувачів на сайтах онлайн-новин або на Facebook впливають на формування думки інших. Читачі “пристосовують” свою думку до переважно захищеної в обговоренні точки зору, навіть якщо вона відрізняється від основного задуму публікації [4].

Мета статті – здійснити семантичний аналіз змісту публікацій в інтернет-ЗМІ та комунікативному просторі Facebook щодо реформи освіти за шестимісячний період до ухвалення нового Закону України “Про освіту”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз частоти згадувань освітніх реформ у ЗМІ дає уявлення про динаміку поширення інформації про інновацію мас-медійними каналами комунікації. Моніторинг інтернет-ЗМІ здійснювався впродовж шести місяців за допомогою безкоштовного сервісу Google Alerts (Сповіщення Google), який допомагає відстежувати публікації за заданими ключовими словами. Кількість ключових слів та мову публікацій користувач обирає самостійно. Попри очевидну зручність сервісу дані, отримані за допомогою цього інструменту, потребували додаткового аналізу. По-перше, слід було

вилучити повтори (ті самі публікації одного інформаційного ресурсу українською і російською мовами могли бути подані як дві різні); по-друге, виключення публікацій, які не стосувалися безпосередньо ходу реформування, однак містили в собі ключові слова (згадування про реформу або імен впроваджувачів).

Таким чином, для аналізу було залишено публікації, які відповідали певним вимогам. Це мали бути:

- інформаційні повідомлення про реалізацію реформ, їх фінансування; характеристика нововведень;
- регіональні новини про реалізацію освітніх реформ у межах певного населеного пункту або навчального закладу;
- повідомлення щодо виступів/звітів, а також інтерв'ю з особами, які ініціюють модернізацію освіти на державному рівні;
- експертні оцінки процесу реформування.

Моніторинг частоти згадувань ключових слів у заголовках і текстах повідомлень інтернет-ЗМІ здійснювався впродовж 6 місяців, а саме з квітня по серпень 2017 р. За цей період було відібрано і проаналізовано 1559 публікацій (у квітні – 144, у травні – 168, у червні – 221, у липні – 302, у серпні – 189, у вересні – 535). Стрімке зростання кількості повідомлень у вересні пов'язане з ухваленням Закону України “Про освіту”, а також “мовним скандалом”, що відбувся незабаром.

За результатами первинного аналізу повідомлень, які було відібрано як такі, що стосувалися реформування сфери освіти, сформувалися групи повідомлень з різною тематикою. Ці групи утворили шість тематичних блоків: 1) роз'яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства; 2) проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти; 3) фінансування реформи освіти; 4) пріоритетність реформування освітньої сфери; 5) критика реформи освіти; 6) інше.

У перший блок – “Роз'яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства” – було включено інформаційні повідомлення нейтрального характеру, які розкривають сутність змін, очікуваних від реалізації реформи шкільної освіти. Другий блок – “Проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти” – містив публікації, які відображали результати та хід реалізації реформи в межах певних регіонів або навчальних закладів. Третій тематичний блок – “Фінансування реформи освіти” – об'єднав публікації, в яких зазначалася сума коштів, які було виділено або які планувалося виділити на реалізацію запланованих змін у межах заявлених реформ шкільної освіти. У четвертий блок – “Критика реформи освіти” – увійшли інтерв'ю та аналітичні статті, в яких негативно висвітлювалися стан та перспективи реформи галузі освіти в Україні. П'ятий блок – “Пріоритетність реформування освітньої сфери” – розкривав

зміст виступів представників уряду, аналітичних статей та експертних оцінок щодо значущості освітньої реформи. Останній блок – “Інше” – містив інформаційні повідомлення, які не стосувалися проблем реформування шкільної освіти, а висвітлювали питання реформи вищої, професійно-технічної та дошкільної освіти.

Розгляньмо результати контент-аналізу семантичного простору публікацій в інтернет-ЗМІ щодо реформи освіти за кожний з досліджуваних місяців більш детально (табл.).

Аналіз 144 публікацій за *квітень* 2017 р. показав, що найбільш широко в інтернет-ЗМІ висвітлювалося питання очікуваних завдяки реформам змін. У тематичний блок “Роз’яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства” увійшли близько 43% від відібраних за ключовими словами публікацій за цей період. Зокрема, зміст повідомлень стосувався особливостей функціонування нової української школи, змін у сфері інклюзивної освіти, навчання в школах для представників національних меншин, найбільш пріоритетних напрямів для Міністерства освіти і науки України, а також питання запровадження 12-річного терміну навчання в школі.

Таблиця

Розподіл публікацій за тематикою (квітень-вересень 2017 р.) (у %)

Блоки	Тематика	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень
1	Роз’яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства	43	42	47	27	51	17
2	Проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти	10	19	11	7	20	55***
3	Фінансування реформи освіти	3	3	3	15	14	4
4	Критика реформи освіти	9	8	6	3	20	5
5	Пріоритетність реформування освітньої сфери	29	11	8	9	3	8
6	Інше	6	17	25*	39**	3	11

* Збільшення кількості публікацій, віднесених до цього блоку, пов’язане зі стартом вступної кампанії у червні.

** Збільшення кількості публікацій, віднесених до цього блоку, пов’язане з активним етапом вступної кампанії в липні.

*** Збільшення кількості публікацій, віднесених до цього блоку, пов’язане з конфліктом щодо мовної статті в ЗУ “Про освіту”.

Другим за відсотковим внеском став тематичний блок “Пріоритетність і важливість реформування освітньої сфери”, який увібрав у

себе 29% відібраних повідомлень. Публікації, віднесені до цього блоку, розкривали зміст виступів Президента України П. Порошенка, Прем'єр-міністра України В. Гройсмана та інших представників уряду щодо важливості та перспективності реформування освітньої сфери, а також аналітичних статей та оцінок експертів з цього питання.

Моніторинг частоти згадувань ключових слів у заголовках і текстах повідомлень інтернет-ЗМІ в *травні* 2017 р. дав змогу відібрати 168 інформаційних публікацій, у яких висвітлювалася тема реформи шкільної освіти.

Перше місце, як і попереднього місяця, посів тематичний блок “Роз'яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства”, до якого увійшло 42% відібраних текстів. Однак, на відміну від квітня, у травні цей блок наповнювали новини такого змісту: перекваліфікація та ЗНО для вчителів, 12-річний термін навчання у школі, інклюзивна освіта, запровадження електронних підручників тощо.

Другим за відсотковим внеском став тематичний блок “Проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти”, який умістив у собі 19% відібраних повідомлень. Традиційно більшість повідомлень, які увійшли до цього блоку, були опубліковані в регіональних або міських інтернет-ЗМІ. Основною тематикою цих публікацій були здобутки та хід реалізації проекту опорних шкіл, звіти про освітні заходи та заходи щодо підвищення кваліфікації вчителів, а також про результати офіційних відряджень міністра освіти для роз'яснення особливостей очікуваних змін у межах реформування шкільної освіти. У травні 2017 р. більшість публікацій цього блоку були розміщені на інтернет-майданчиках таких регіонів: Київщина, Миколаївщина, Одещина, Львівщина, Івано-Франківщина.

Проаналізувавши 221 публікацію за *червень* 2017 р., ми виявили, що найбільш широко в інтернет-ЗМІ в цей час висвітлювалося питання очікуваних від реформи змін.

У тематичний блок “Роз'яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства” увійшло близько 47% від відібраних за ключовими словами публікацій за цей період. Зокрема, зміст повідомлень стосувався таких питань, як перспектива переходу шкіл на електронні підручники, новий підхід до оцінювання в школах, зміни в ЗНО та роз'яснення особливостей інших нововведень.

Другим за відсотковим внеском став тематичний блок “Інше”, акумулювавши 25% відібраних публікацій. Цей результат пояснюється стартом вступної кампанії і необхідністю представлення її в ЗМІ у контексті реформи освіти. Отож у цей блок у червні потрапляли публікації на тему змін у розподілі обсягів державного замовлення, правил вступу до закладів вищої освіти, ЗНО для магістрів.

Завдяки моніторингу частоти згадувань ключових слів у заголовках і текстах повідомлень інтернет-ЗМІ в липні 2017 р. було відібрано 302 інформаційні публікації, в яких висвітлювалася тема реформи шкільної освіти.

Перше місце, на відміну від інших досліджуваних місяців, посів тематичний блок “Інше”, який умістив 39% відібраних текстів. Такий результат пояснюється активним етапом вступної кампанії і представлення її в ЗМІ у контексті реформи освіти. У цей блок у липні потрапляли публікації на тему змін у процесі вступу, запровадження ЗНО для магістрів, а також досвіду реформування освітньої сфери в інших країнах у контексті запровадження реформи в Україні.

Другим за відсотковим внеском став тематичний блок “Роз’яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства” (27%). Цей блок складався з новин такого змісту: роз’яснення особливостей нововведень після ухвалення нового Закону “Про освіту”, 12-річний термін навчання у школі, навчання мовами національних меншин у загальноосвітній школі.

За результатами аналізу 189 відібраних повідомлень за *серпень* 2017 р. після первинної їх обробки було сформовано 32 групи повідомлень з різною тематикою. Найбільш популярними серед українських інтернет-ЗМІ виявилися такі теми: роз’яснення положень Закону України “Про освіту”, фінансування реформи освіти, зміни в молодшій школі, зміни в структурі навчального року, опорні школи, інклюзивна освіта в Україні та нова українська школа. Розгляньмо відсотковий розподіл між шістьма основними тематичними блоками

Перший блок – “Роз’яснення змісту реформи шкільної освіти та перспективи її впровадження для українського суспільства” – об’єднав 54% від загальної кількості відібраних публікацій у серпні 2017 р. У нього ввійшли інформаційні повідомлення нейтрального характеру, які розкривають сутність очікуваних від реалізації реформи шкільної освіти змін. Найчастіше новини були присвячені таким інформаційним приводам, як запровадження нових стандартів шкільної освіти, роз’яснення основних положень нового Закону України “Про освіту”, змін у структурі навчального року та канікулярних відпустках.

Відсотковий внесок другого блоку – “Проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти” – 18,5%. Сюди було віднесено публікації, які відображали результати та хід реалізації реформи в межах певних регіонів або навчальних закладів. Майже всі інформаційні повідомлення цього блоку розміщувалися на регіональних інтернет-майданчиках. Серед регіональних ЗМІ найбільш активними в публікації новин про реалізацію освітніх інновацій були Полтавська, Сумська, Львівська, Дніпропетровська, Вінницька, Миколаївська та Харківська області.

У вересні 2017 р. кількість публікацій різко зросла до 535. Це можна пояснити ухваленням Закону України “Про освіту” та мовним скандалом. Ці теми увійшли до блоку “Проміжні результати впровадження реформи шкільної освіти”, що вмістив у собі 55% від усіх публікацій. Зокрема, висвітленню проблеми мовної статті було присвячено 161 публікацію.

Крім моніторингу, упродовж шести місяців систематично виконувалися й інші завдання, а саме: відбиралися релевантні публікації, велися підрахунки та фіксація спрямованості оцінок публікацій, визначалася кількість поширень публікації, а також збиралися коментарі та дописи до поширень релевантних публікацій. На цьому етапі в процесі аналізу масиву емпіричних даних увесь зібраний матеріал було систематизовано за етапами ухвалення рішення, за критерієм ставлення до реформ; виявлено також сталі міфи щодо освітніх інновацій у суспільстві, виокремлено коментарі соціальних груп – найбільш активних учасників процесу обговорення – та здійснено семантичний аналіз цих повідомлень, що дало змогу виявити основні фактори опору реформам, класифікувати конфліктний дискурс у кожній ланці соціальної системи, а також цінності та мотиви залучених до процесу обговорення реформи осіб.

На основі соціально-демографічного аналізу виокремлено *найбільш активні соціальні групи*:

- працівники освіти;
- батьки (до коментарів групи батьків віднесено лише ті коментарі, які були оприлюднені з батьківської позиції і включали в себе такі семантичні складові, як “моя донька/син”, “наші діти”, “я, як матір/батько” тощо, фактична наявність дітей при формуванні цієї групи не враховувалася;
- експерти (наукові і науково-педагогічні працівники, які коментують та оцінюють процес упровадження реформ та дії Міністерства освіти і науки України з професійної та статусної позиції);
- активні громадяни (представники громадського сектору, студентства, ЗМІ та інших сфер, що активно долучаються до обговорення процесу реформування).

Наступним критерієм аналізу коментарів є *ставлення до впровадження* освітніх реформ (рис.). На основі аналізу коментарів за цим критерієм можна сформуванати щонайменше три групи коментарів: 1) позитивне ставлення; 2) негативне ставлення; 3) нейтральне або суперечливе ставлення.

У більшості коментарів громадян, добровільно залучених до обговорення освітніх реформ, а саме – у 72%, висловлюється негативне ставлення до її впровадження, у 15% – нейтральне або суперечливе ставлення і тільки у 13% захищається і підтримується реформа освіти в Україні. Важливо зазначити, що наше дослідження не є репрезента-

тивним зрізом громадської думки, а лише відображає ситуацію, що склалася в комунікаційному просторі Facebook.

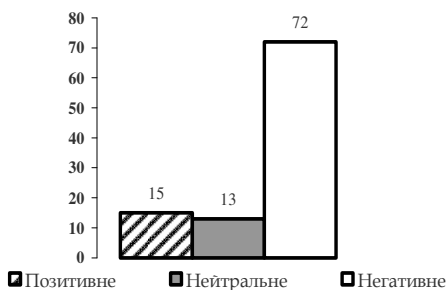

Рис. Розподіл коментарів за критерієм ставлення до впровадження реформи освіти (у %)

Тематика конфліктного дискурсу навколо освітніх реформ у соціально-мережевому просторі досить широка:

- молоді вчителі – досвідчені вчителі (нижча зарплата, неправо- мірний і нечесний розподіл навантаження, брак робочих місць);
- батьки – вчителі (хабарництво, вимушена оплата додаткових занять, побори, погане ставлення до дітей, перекладання відповідальності за навчання дітей, низький рівень кваліфікації, навчання за застарілими, ще радянськими, стандартами);
- учителі – батьки (перекладання відповідальності за виховання дітей, приниження, неповага до вчителя та недооцінка його ролі, визнання репетитора важливішим за вчителя);
- учителі – уряд (низька кваліфікованість кадрів МОН України, низька заробітна плата, невиконання обіцянок);
- учителі – місцева влада (несправедливе фінансування, недо- статнє матеріально-технічне оснащення);
- учителі – учні (невмотивованість, “складність”, погана пове- дінка, неповага до вчителя);
- учителі – адміністрація школи (несправедливий розподіл на- вчального навантаження, самоправство, свавілля з боку директорів шкіл, недостатня автономність навчального закладу);
- працівники інших професійних сфер – учителі (заздрість та образа через підвищення заробітної платні вчителям, “надмірна” увага до проблем школи);
- працівники інших навчальних закладів (вихователі ДНЗ, ви- кладачі коледжів, викладачі закладів вищої освіти) – учителі (заздрість та образа через підвищення заробітної платні вчителям, приділення “над- мірної” уваги проблемам школи, обурення незадоволеністю вчителів);

- учителі – працівники інших навчальних закладів (вихователі ДНЗ, викладачі коледжів, викладачі вишів) (робота в інших навчальних закладах легша, ніж робота в школі; у закладах середньої освіти найскладніші учні);
- суспільство – МОН України, уряд (корупція, зневіра в обіцянках представників влади);
- експерти – МОН України (низький рівень кваліфікації співробітників міністерства, знищення освіти, спрощення програм навчання в школі).

Висновки. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що українські інтернет-ЗМІ висвітлюють переважно питання очікуваних змін від реформи, тоді як інформація та звіти про реалізовані проекти в рамках реформи майже не висвітлюються на всеукраїнському рівні, а публікуються лише в регіональних ЗМІ, які мають порівняно невелику аудиторію читачів. Через це в українського громадянина формується або ще більше утверджується недовіра до впровадженого процесу. Збільшення кількості публікацій про агентів змін та їхні успішні кейси, створення інформаційних приводів у зв'язку із завершення окремих проектів або етапів, залучення до обговорення зазначених тем лідерів громадської думки могло б значно прискорити процес ухвалення рішень щодо впровадження освітніх інновацій у нашому суспільстві.

Семантичний аналіз повідомлень, що свідчать про негативне сприйняття освітніх реформ, дав нам змогу окреслити низку основних причин опору прийняттю впроваджуваних інновацій. Встановлено, зокрема, що сьогодні вчителям бракує поваги та визнання; також вони не відчувають себе захищеними, і тому все нове, що пропонується, викликає в них недовіру й страх втратити хитку стабільність. Батьки висловлюють побоювання щодо ще більшого “подорожчання” навчання дітей у зв'язку з необхідністю придбання нових підручників та надання матеріальної допомоги школі; ще одним фактором опирання реформам є невіра в можливість перекваліфікації вчителів.

Однак основна причина опору прийняттю реформи освіти – це недовіра суспільства до її впроваджувачів, тобто представників уряду. Зменшенню негативного ефекту від дії цього фактору може сприяти покращення іміджу уряду, а також залучення лідерів громадської думки з різних соціальних груп до формування позитивного образу освітніх інновацій і сприяння ухваленню позитивного рішення щодо них. На сьогоднішній день у комунікативному просторі соціальних мереж переважають негативні настрої щодо впровадження реформи освіти. Останні дослідження показали, що користувачі Facebook схильні проєціювати судження, які вони читають у коментарях, на іншу частину населення. Це означає, що навіть кілька коментарів можуть сформувати уявлення щодо переважання тієї чи тієї думки в соціумі. Отож представникам

Міністерства освіти і науки України необхідно приділяти більше уваги комунікації з коментаторами на офіційних сторінках.

Список використаних джерел

1. Neubaum, German, & Krämer, Nicole C. (2017). Opinion Climates in Social Media: Blending Mass and Interpersonal. *Communication Human Communication Research*, 43(4), 464–476.
2. Noelle-Neumann, E. (1993). *The spiral of silence: Public opinion, our social skin* (2nd ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
3. Роджерс, Е. (2009). *Дифузія інновацій*. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”.
4. Lee, E.-J., & Jang, Y. J. (2010). What do others’ reactions to news on Internet portal sites tell us? Effects of presentation format and readers’ need for cognition on reality perception. *Communication Research*, 37, 825–846.
5. Winter, S. Brückner, C., & Krämer, N. C. (2015). They came, they liked, they commented: Social influence on Facebook news channels. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18, 431–436.

References

1. Neubaum, German, & Krämer, Nicole C. (2017). Opinion Climates in Social Media: Blending Mass and Interpersonal. *Communication Human Communication Research*, 43(4), 464–476.
2. Noelle-Neumann, E. (1993). *The spiral of silence: Public opinion, our social skin* (2nd ed.). Chicago, IL: University of Chicago Press.
3. Rodgers, E. (2009). *Dyfuzyiya innovatsiy* [Diffusion of innovtions]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House (ukr).
4. Lee, E.-J., & Jang, Y. J. (2010). What do others’ reactions to news on Internet portal sites tell us? Effects of presentation format and readers’ need for cognition on reality perception. *Communication Research*, 37, 825–846.
5. Winter, S. Brückner, C., & Krämer, N. C. (2015). They came, they liked, they commented: Social influence on Facebook news channels. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18, 431–436.

© Гуменюк О. І.